

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

SZTRÁKOS ESZTER

A címadás vizsgálata a magyarországi festészetben

ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Magyar Nyelvészet Doktori Program

A doktori program vezetője: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus,
egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Juhász Dezső CSc, egyetemi tanár
Opponensek: Dr. Túriné Dr. Raátz Judit PhD, főiskolai tanár
Dr. Heltainé Nagy Erzsébet CSc, egyetemi docens
Titkár: Dr. Slíz Marianna Ilona PhD, egyetemi adjunktus
Tag: Dr. Bellák Gábor PhD, főmuzeológus
Póttagok: Dr. T. Somogyi Magda PhD, főiskolai tanár
Dr. Takács Judit PhD, egyetemi tanársegéd

Témavezető:

Dr. Farkas Tamás PhD, egyetemi docens

Budapest, 2015

1. A disszertáció témája és célkitűzése

1.1. A dolgozat a magyarországi festészeti címadással foglalkozik. A címekkel kapcsolatos kutatások alapvetően a névtudományhoz, illetve az irodalomtudományhoz kapcsolhatók, de a címadás mivel interdiszciplináris terület, így pl. a művészettörténet vagy a nyelvészet egyéb területei (szociolingvisztika, pragmatika, kognitív kutatások, pszicholingvisztika stb.) számára is ad feladatokat. A címek kutatása azonban mindig is a nyelvtudomány elhanyagolt területei közé tartozott, kevés számú tanulmány jelent meg idáig ezzel kapcsolatban. Címekkel eddig elsősorban szövegtani megközelítésben foglalkoztak, így leginkább az irodalmi és a publicisztikai címadás tárgyköre tekinthető feldolgozottnak. A képzőművészeti címadással ez idáig csak említésszinten foglalkoztak mind a hazai, mind az általam ismert nemzetközi szakirodalomban.

Dolgozatom célja ezáltal az, hogy összképet adjak a témával kapcsolatban, mind az alkotók, mind a befogadók szemszögéből, ezáltal felhívjam a figyelmet a műcímek többféle funkciójára. Ehhez több tudományterület megközelítésmódját használtam fel, beleértve a pedagógiát is, mivel a dolgozatnak oktatás-módszertani szempontjai is vannak. A képzőművészeti címadáson belül a festészeti alkotások címeivel foglalkoztam részletesen, mivel leginkább ebben a műfajban követhetők nyomon a címadási jellegzetességek és tendenciák.

1.2. A címekkel mint egyéb nevekkel kapcsolatos kutatások a névtan kevésbé kutatott területei közé tartoznak, mivel a címek nem tipikus tulajdonnevek. Az ide vonatkozó kevés számú szakirodalom érinti ugyan a címek kérdését, de a címadás motivációit eddig nem vizsgálták. Nyelvészeti vonatkozásban leginkább az írott szövegek címeivel kapcsolatos munkák születtek (pl. J. SOLTÉSZ 1965, KOVALOVSKY 1974, EÖRY 1989, KEMÉNY 1989, TOLCSVAI 2001, PAPP 2002, BANCZEROWSKI 2009); irodalmi címekkel (pl. RICOEUR 2006, G. PAPP 2012) és filmcímekkel is többen foglalkoztak már (pl. CS. JÓNÁS 2002, VERMES 2005, CSANÁLOSI 2011), melyek sok hasonlóságot mutatnak a képzőművészeti címadással, önálló tanulmány azonban idehaza eddig még nem jelent meg a témában. A nemzetközi névtani szakirodalomban említés szintjén foglalkoznak vele (pl. BRENDLER 2004, VAN LANGENDONCK 2008), a művészettörténet keretein belül pedig inkább művészetfilozófiai megközelítésben

vizsgálják a címadást (pl. BUTOR 1986, KANDINSZKIJ 1987, KEPES 1979, ARNHEIM 2004).

1.3. A gyakorlati kutatásom három fő részből tevődik össze; a korpusz és a módszer is eltérő a különböző fejezetekben. Az elsőben a Magyar Nemzeti Galéria reprezentatív címanyagának vizsgálatán keresztül nyújtok áttekintést a festészeti címadás történetéről és koronkénti jellemzőiről az intézmény gyűjteménykezelési rendszerének adatai alapján; a másodikban az alkotók oldaláról megközelítve a témát a címadási motivációkat vizsgálom kortárs magyar képzőművészekkel folytatott interjúk segítségével; a harmadikban pedig a befogadók szempontjából mutatom be a címekkel és a címadással kapcsolatos problémákat egy iskolások körében végzett kérdőíves vizsgálat keretén belül.

2. A disszertáció felépítése

2.1. A bevezető részben felvázolom a dolgozat célját, előzményeit, bemutatom a vizsgálatokat, a korpuszt és a módszert.

2.2. A második pontban a címekkel általánosságban foglalkozom: először a címadással kapcsolatos általános nyelvészeti problémákat mutatom be; majd a címek kialakulásának rövid története után írok a címek mint tulajdonnevek jellemzőiről; a címek lehetséges funkcióiról és kategorizálási lehetőségeiről; valamint érintőlegesen foglalkozom a címek fordításának problémáival is.

A dolgozat 2.5. fejezete egy speciális, az előző alapkérdésektől elválasztandó, de érdekes, általam tárgyalásra érdemesnek gondolt témáról szól. A címek fordítása problematikus terület; kevésbé következetes és szabályozható, mivel elsősorban szociokulturális ismereteken nyugszik. Mégis gyakran merülnek fel kérdések a témával kapcsolatban, például hogy milyen típusú címeket fordítanak le (vagy melyeket nem) és milyen módszerrel. Mennyiben befolyásolja a cím fordítása (vagy le nem fordítása) a mű sikerét, hatását.

2.3. A harmadik fejezet a címadást mint képzőművészeti jelenséget mutatja be, elsősorban művészetfilozófiai megközelítésben, elgondolkodtató kérdéseket fölvetve. A

kép és szó, kép és cím viszonyának vizsgálatához René Magritte belga szürrealista festőművész *Ez nem pipa* című képét használtam fel, melynek elemzési lehetőségei hozzásegítenek a speciális kép-cím viszonyok megértéséhez. Az 1929-ben készült festményt szokás felhozni példának annak illusztrálására, hogy az ábrázolás tárgya és a mű jelentése sokszor disszonanciába kerül a korszak képviselői között, amely összefüggésbe hozható azzal, hogy a XX. századi művészetben különleges helyzetbe kerül kép és cím kapcsolata.

2.4. A címadás és a címtípusok jellegzetességeinek történeti szempontú vizsgálatáról szól a negyedik fejezet. A Magyar Nemzeti Galériában található Magyarország egyik legjelentősebb képzőművészeti gyűjteménye, amely történeti szempontból is rálátást biztosít a művészeti alkotásokra. Így ebben a fejezetben a Galéria öt osztályának gyűjteményéből azzal a hárommal foglalkoztam (Régi Magyar Gyűjtemény, Festészeti Főosztály, Jelenkori Gyűjtemény), amelyek tartalmaztak festészeti címanyagot. Az adott gyűjtemények címeit vizsgálva igyekszem bemutatni az adott címanyagra jellemző jelentéstani és formai jellemzőket. A vizsgálat alapjául a Magyar Nemzeti Galéria MuseumPlus nevű gyűjteménykezelési rendszerének adatai szolgáltak.

2.5. A címadásnak az alkotók szemszögéből történő vizsgálatához ebben a fejezetben a címadás háttérét kutattam. A címadási motivációk felderítésére kézenfekvő módszer a kortárs képzőművészekkel folytatott interjú, hiszen ezek alapján felismerhetjük, hogy minden művész számára mást jelent a címadás aktusa. A vizsgálat a műalkotások elnevezésében felmerülő hasonlóságokat és különbségeket kívánja bemutatni – kortárs alkotók válaszainak tükrében. Az irányított interjúkhoz elsősorban olyan művészeket kerestem fel, akik előzetes tájékozódásom alapján fontosnak tartják műveik címmel való megnevezését, és elméleti síkon is foglalkoztatja őket a címadás problémaköre. A megkérdezett közel 30 alkotó mind a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE) tagja, így különböző művészeti területeket (festő, szobrász, grafikus stb.) képviselve tudták megosztani velem címadással kapcsolatos gondolataikat.

Az alkotókkal készített interjúkból sok mindent megtudhatunk a művészek címekkel kapcsolatos vélekedéséről. A címadásuk ars poeticája szorosan összefügg művészetük ars poeticájával is, így sokszor nehéz volt szétválasztani a kettőt. Az interjúk az alábbiakban bemutatott főbb kérdéskörök mentén zajlottak, természetesen helyt adva a

művészek egyéb, címadással kapcsolatos gondolatainak is, melyek a téma sokszínűségét és lehetséges mélységeit mutatják. A különböző témakörök eltérő mértékben mozgatták meg a megkérdezett művészeket; ki ehhez, ki ahhoz tudott többet hozzátenni, így a dolgozatban szereplő válaszok aránya is ezt tükrözi. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy kell-e egyáltalán cím egy műnek, hogy milyen a jó cím, melyek lehetnek a címadás lehetséges forrásai, hogyan történik a címadás, illetve a különböző sorozatokban szereplő munkáknak adott címek rendszerére is megismerhetünk pár példát.

2.6. A címadás vizsgálata iskolásoknál című fejezetben a címeket a befogadó oldaláról vizsgáltam. A címek szerepe tagadhatatlanul fontos az irodalomban, a publicisztikában, a zenében és a képzőművészetben egyaránt. A pedagógiai gyakorlatban tapasztaltam, hogy az iskolásoknak nehézséget okoz jó címet adni akár szövegeknek, akár képeknek. LACZKÓ MÁRIA *Különböző szövegek megértése a cím alapján című tanulmányában* (2005) szövegértési feladatok kapcsán vizsgálta a diákok címadási képességeit. Ebben megállapította, hogy a címadási készség fejletlensége szorosan összefügg a szövegértési nehézségekkel is. Laczkó abból indult ki, hogy ha a cím a globális kohézió eszköze, akkor a szöveg megértése lemérhető abban, hogy milyen címet adunk neki. Korábban már bizonyítást nyert az a tény is, hogy az olvasott szöveg megértése és az olvasott szöveg felidézése is szoros összefüggésben van a címadási képességgel, ezen kívül azoknál a tanulóknál, ahol címadási nehézségeket tapasztaltak, ott feltehetően beszédértési nehézségek is vannak (vö. GÓSY 1999: 223–230). PETŐFI S. JÁNOS és BENKES ZSUZSA szemiotikai szempontból közelítették meg a szöveg- és versillusztrációkat, iskoláskorú gyerekeknél vizsgálva az összefüggéseket a képek és a hozzájuk kapcsolódó szövegek között (vö. BENKES 1998, PETŐFI S. 1998, PETŐFI S.–BENKES 2002).

Disszertációmban a festményeknek adott címeket vizsgálom, melyek a versillusztrációkhoz hasonlóan verbális és képi összetevők kapcsolataként foghatók fel. A következő fejezet e problémakörből az általános iskolás gyerekek címadását dolgozza fel. A vizsgálat kérdőíves módszerrel történt; a kérdőíveket a pesti kerületi Gyulai István Általános Iskola tanulói töltötték ki, osztályonként. A kutatásban részt vevő diákok mind budapesti lakhellyel rendelkeznek, annak ellenére, hogy peremkerületben működő iskoláról van szó. A kérdőív kitöltése név nélkül történt három különböző

korcsoportban három-három, tehát összesen kilenc osztályban. 72 második (8-9 éves), 77 ötödik (11-12 éves) és 74 nyolcadik (14-15 éves) osztályos tanuló vett részt a felmérésben, összesen 223 fiú és lány vegyesen. A válaszadók száma azonban nem egyezik meg a válaszok számával, mivel a tanulók több lehetséges megoldást is adhattak. A kérdőív öt feladatból állt, a különböző feladatokat alpontokba szedve ismertetem.

2.6.1. Az első feladat célja az volt, hogy az iskolások által a különböző stílusú festményeknek adott címeket elemezzem, kategorizáljam jelentéstani és formai szempontok alapján, és ezáltal megismerhetővé váljanak a címanyagra jellemző fogalomkörök, a jellegzetes előfordulási formák és azok gyakorisága. Ennek tükrében körvonalazódik számunkra a kutatásban részt vevő tanulók címadási készsége, lényeglátó és asszociatív képességének szintje is. Előfeltevésem szerint az idősebb tanulók címadásán érezhetőbb az évek során tanulmányaikból megismert címek hatása, mint a kisebbekén, így ők kevésbé hagyatkoznak fantáziájukra a címadásban. Ami pedig az ábrázolásmódot illeti, egy valóság-hű képnek könnyebb címet adni, mint egy átírt, absztrakt festménynek.

A feladatban két különböző stílusú, emberi alakot ábrázoló képnek kellett címet adni; minimum egyet, maximum hármat. Hollósy Simon Merengő és Tihanyi Lajos Tristan Tzara arcképe című festményét választottam erre a célra, mivel az előbbi valóság-hű, az utóbbi viszont erősen átírt, kubista ábrázolásmódú. A képek közötti stíluskülönbség módot ad a különböző ábrázolásmódok címadást befolyásoló hatásának vizsgálatára is. Az elsősorban jelentéstani és formai elemzés mellett esetenként utalok a korcsoportonkénti, illetve a nemi megoszlásra is.

2.6.2. A kérdőív második feladata egy szabad asszociációs vizsgálat volt, melyben három előre megadott címhez kellett leírniuk a tanulóknak, hogy milyen képet képzelnek el a cím alapján. A címek egy-egy létező festményt takartak, melyekre szándékosan nem utaltam a feladatban, hogy ne befolyásolja az ötleteiket. Ezeket a szabad asszociációkat igyekszem a fejezetben bemutatni címenként, és azon belül korosztályonként csoportosítva, a jellegzetesnek vélt jelenségek és példák kiemelésével. A példák ismertetésénél a megadott címekkel kapcsolatban felmerülő fogalomkörök bemutatása volt a célom, tükrözve ezzel a diákokban előhívott asszociációk- és értelmezési módok sokszínűségét.

2.6.3. A kérdőív következő feladata arra kereste a választ, hogy egy képhez két megadott cím közül melyiket találják találóbbnak a diákok és miért. Három festményt választottam ki ennek vizsgálatára a Magyar Nemzeti Galéria állandó gyűjteményéből: Rippl-Rónai József, Munkácsy Mihály és Gulácsy Lajos munkáit, mivel ezek egyaránt a 19. század végén – a 20. század elején készültek, és figurális ábrázolások, melyek egy (esetleg két) alakot (vagy egy részletét) állítanak a középpontba. A képenként megadott két lehetséges címvariáció pedig mindhárom esetben létező címváltozat, amelyen az adott kép már szerepelt a Galéria adatbázisában.

2.6.4. A negyedik feladatnál egy előre megadott címhez kellett kiválasztani a diákoknak a három megadott kép közül, hogy szerintük melyik illik a leginkább az adott címhez, majd indokolniuk is kellett választásukat. Az egyik cím a *Reggel* volt, a másik pedig a *Csendélet*.

2.6.5. A kérdőív utolsó feladatában öt festmény szerepelt a Magyar Nemzeti Galéria állandó gyűjteményéből, különböző stílusirányzatokat és ábrázolásmódokat képviselve. A művek címeit felsoroltam tetszőleges sorrendben, s a feladat az volt, hogy a tanulók párosítsák ezeket a képekkel: ezzel jeleztem számukra az összetartozásukat, mivel a kép és a cím egységet alkot, együtt közvetít valamilyen üzenetet. Az egyszerűség kedvéért kizárólag egyszavas címeket választottam.

2.7. A dolgozat végén kapott helyet az összegzés, a dolgozat eredményeinek összefoglalása, és a további kutatási lehetőségek számbavétele. A felhasznált szakirodalom-jegyzék, ábrajegyzék és diagramjegyzék után mellékletként szerepel az iskolások számára összeállított teljes kérdőív, illetve az interjúk alapjául szolgáló kérdéssor is.

3. Eredmények

3.1. A dolgozat eredményeinek bemutatását a három saját vizsgálat szerint veszem sorra. Elsőként a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményeinek címanyagára vonatkozó eredményeket ismertetem.

3.1.1. A Régi Magyar Gyűjtemény esetében utólagosan adott címekről van szó, ez meghatározza a címek tartalmát és formáját is. Az ebben a csoportban szereplő címek

témája elsősorban vallási, célja pedig a megkülönböztetés, a beazonosíthatóság biztosítása. A gyűjtemény címei ezáltal általában hosszabbak, mint a másik két gyűjtemény címei, és leíró jellegűek. Mivel a gyűjtemény anyaga igen hosszú időszakot ölel föl, ezért a művészek öntudatosodásának folyamata (ezáltal önmaguk megnevezése) és a címadás igényének kialakulása (műveik elnevezése) is ekkor kezd kialakulni egy folyamat részeként.

3.1.2. A Festészeti Főosztály címanyagáról összességében elmondható, hogy itt már kimutathatók bizonyos jellegzetességek az egyes alkotók címei között; egy-egy rájuk jellemző témakör vagy stílus alapján a címekből már sokszor következtethetünk az alkotóra, valamint az adott korszakban kedvelt témákra és műfajokra is. A művészek öntudatosodásának eredményeként már szinte minden festő alkot önarcképet is, de jellegzetes műfaj még az időszakban a portré, a történelmi témájú kép, a csendélet és a tájkép is. A korszak alkotói szeretik megjeleníteni a vidéket, az egyszerű embereket és élethelyzeteket, és ezt címeik is tükrözik. Formai szempontból leginkább a kétszavas címek jellemzőek a gyűjteményre, de jelentős számú az egyszavas címek kategóriája is.

3.1.3. A Jelenkori Gyűjtemény anyagában feltűnő fogalomkörök közül a személynveken kívül jellemző a színnevek és a számok használata a címekben, sok idegen nyelvű és szleng szót is felhasználó címmel együtt. A három gyűjtemény közül leginkább itt érhető tetten a címadási divat jellegzetességei az egyéni, eredeti címkalkításokban és a címekbe foglalt kulturális utalásoknál is. Formai szempontból itt is a kétszavas címek bizonyultak a leggyakoribbnak, mint a Festészeti Főosztály gyűjteményénél.

3.1.4. Az elemzésekből kimutatható, hogy a különböző gyűjtemények címanyaga között több jellegzetes eltérés is észrevehető annak ellenére, hogy festmények címeiről van szó. Ezek a különbségek elsősorban a különböző korok és művészeti irányzatok miatt fedezhetők fel, de befolyásolja ezt az a jelenség is, miszerint a címeket maguk a művészek adják képeiknek, vagy pedig az utókor nevezi el őket megkülönböztetési szándékkal. A címek természetesen összefüggésben állnak az ábrázolt témával is, így a címek között koronként eltérő jellegzetes fogalomkörök rajzolódtak ki. A három gyűjtemény címanyagát tekintve közös a címek szófaji jellegzetessége, mivel mindegyikről elmondható, hogy leginkább főnevekből áll, illetve főneveket tartalmaz, melyek különböző határozós vagy jelzős szerkezetekké bővíülhetnek; valamint hogy alig

fordul elő a címekben ige, a cselekvést, történést inkább elvont főnévvel fejezik ki a címadók.

3.2. A második vizsgálatban a képzőművészek oldaláról kutattam a címadást. A vizsgálat eddig nem tárgyalt kérdésekre mutat rá, és egyben igyekszik választ is adni rájuk. A kortárs alkotókkal készített interjúk alapján képet kaphatunk arról, hogy szerintük egyáltalán szükséges-e elnevezni egy művet, illetve hogy hogyan lehet jó címet adni egy alkotásnak. Ezzel kapcsolatban többféle megközelítést ismerhetünk meg, alapvetően azonban minden válasz hangsúlyozza a címek jelentőségét, tömör, összegző, megértést segítő lényegét. A megkérdezett alkotók címadási forrásainak és a címadás menetének megismerésével érthetőbbé válnak számunkra műveik, és tudatosabban állhatunk értelmezésükhöz is. A néhány művésznél megjelenő sorozatcímek egy-egy önálló rendszert képeznek az egyéni címadási szisztémán belül, melyek bemutatása érdekes adalékként szolgálhat a témához. A vizsgálat kapcsán megismerhetjük a címadás gyakorlati problémáit, valamint társadalmi és pszichológiai vonatkozásait is, melyek újabb bizonyítékként szolgálnak a címek, illetve a címadás interdiszciplináris megközelítésének szükségességére.

3.3. A harmadik vizsgálat az általános iskolás gyerekek címadását dolgozta fel, többféle szempontból megközelítve azt. Címadási készségük felmérése; a különböző címek megértése és értelmezése; a címvariációk közüli választás és az ehhez kapcsolódó motivációk megismerése; valamint a képi asszociációk és a kép-cím párok megalkotásának vizsgálata mind-mind a kutatás tárgyát képezte.

Az iskolások többféle megközelítéssel adnak címet akár szövegeknek, akár képeknek. A vizsgálat által képet kaphattunk arról, hogy a címadás milyen tényezőktől függ. Az életkor előrehaladtával, szókincsük és ismereteik bővülésével általában egyre inkább alkalmazkodtak a megismert címmintákhoz, de korcsoporttól függetlenül a festmények stílusa is befolyással volt a címadókra: a valóság-hű ábrázolásmódú képekkel kapcsolatos feladatok kevesebb nehézséget okoztak számukra, mint az absztrakt művek.

A vizsgálat igyekszik arra is rámutatni, hogy milyen készségek és képességek megléte szükséges a címek megalkotásához, befogadásához és megértéséhez. A címadó intellektuális felkészültsége, lényeglátása, asszociációs képessége, érzékenysége,

elmélyültsége, empátiája, humorérzéke, játékossága, vagyis a szellemi tartalmak létrehozásának kreatív képessége elengedhetetlen a jó cím megszületéséhez. E képességek fejleszthetők, így a pedagógiában is ajánlott a címekkel kapcsolatos feladatok végeztetése. Az alábbiakban a különböző feladatok eredményeit ismertetem alpontokba rendezve.

3.3.1. Az első feladat eredményeként megállapítható, hogy ahogy a szövegeknél a szövegek típusa, úgy a képeknél a kép stílusa, ábrázolásmódja is befolyásolja a címadás nehézségi fokát. A korcsoportonkénti összehasonlításból kiderült, hogy az előfeltevéseknek megfelelően az idősebbek szókészletbeli bővülésük, fogalmazási és elvonatkoztatási készségük által tudatosabban adtak címeket, míg a kisebbek inkább ösztönszerűen. A nyelvhasználat nemi jellegzetességeinek következtében a lányok több információt szerettek volna közölni címeikkel, így a többszavas címeket részesítették előnyben. Ezek összességében is gyakoribbnak bizonyultak, mint az egyszavas címek; szófaji szempontból pedig a főnevek számítanak prototipikusnak.

A vizsgálat során sok érdekes és ötletes képzettársítással találkoztam, melyek alapján kiderült, hogy a sablonos címek elkerülése érdekében érdemes a fantáziánkat szabadon engedni a címadásban, ahogy ezt a legfiatalabbak is tették. A nyelv ennek eszközeként segítséget jelent abban, hogy egy kép és általa keltett gondolataink szerves egységet alkossanak más nézők számára is.

3.3.2. A kérdőív második feladata egy megadott címekhez kapcsolódó asszociációs feladat volt. A megadott címek értelmezését tekintve elkülöníthető volt egy konkrét/szó szerinti és egy elvont/átvitt értelmű megközelítés is. A kérdőív ezen feladata kifejezetten a címek mint szavak keltette asszociációk, illetve előzetes elvárások felmérésére született, és az eredmények kiértékelése után megismerhettük a három képcímhez (*Kávéházi jelenet*, *Madárdal*, *Aranykor*) köthető fogalomköröket, képzettársításokat a három vizsgált korcsoport szerint elemezve.

A feladat alapvetően egy elképzelt képi megjelenítés leírását kezdeményezte volna, de a vizsgálat tükrében látható, hogy ezt igen kevesen értették meg, inkább csak a cím jelentésével kapcsolatos asszociációikat írták le, a vizuális megjelenítési ötlet nélkülözésével. Ezeket az asszociációkat több körülmény befolyásolta: előzetes ismereteik, tanulmányaik, aktuális események, film- és olvasmányélményeik hatása stb. Az asszociációk helyét és korát is szabadon határozhatták meg – ezek megválasztását

ugyanezek a körülmények befolyásolhatták –, ahogy azt is, hogy mit emelt ki a diák a képből, mint a megjelenítés eszközét, pl. a színeket, a formákat, a szereplőket, a cselekményt.

3.3.3. A kérdőív harmadik feladata arra kereste a választ, hogy a létező címvariációk közül melyiket preferálták az általános iskolások és miért. A vizsgálat alapján megtudhattuk, hogy a kisebbek inkább a részletesebb, több információt tartalmazó címeket kedvelik, míg a nagyobbak általában a rövid, egyszavas címeket. Kevés nemi különbség figyelhető meg a címválasztásban, leginkább az, hogy a fiúk a rövidebb címekhez vonzódnak, a motivációk tekintetében pedig a lányok könnyebben engedik el fantáziájukat. Az okok vizsgálatában pedig minden képnél kirajzolódott pár általános séma, de természetesen akadtak egyéni asszociációk is.

3.3.4. A negyedik feladatban azt vizsgáltam, hogy a megadott címekhez a különböző nemű és korú gyerekek milyen képeket választanak a feltüntetett három-három kép közül, választásukat indokolniuk is kellett. A legtöbben a *Reggel* címhez Fényes Adolf *Csendélet mézeskalács szívvel*, míg a *Csendelethez* Fehér László *Ünnep IV.* című képét választották, mindkettő a tárgyak kizárólagos szerepeltetésével vívta ki a figyelmet. A *Reggel* címhez viszonylag egyértelmű és jól körülhatárolható asszociációk születtek, mivel a gyerekek tisztában voltak a szó jelentésével, viszont a *csendélet* szó esetében már nem így történt. Az indoklások részletes megismerése által kiderült, hogy az általános iskolások közül milyen kevesen ismerik a csendélet fogalmát (holott elvileg a negyedik osztályos tananyagban szerepel), valamint hogy ennek köszönhetően milyen téves asszociációs köröket hívott elő a diákokban a fogalom. Ezek vizsgálatán kívül közelebb juthattunk az előzetes tanulmányok befolyása nélküli egyéni motivációk megismeréséhez is.

3.3.5. Az ötödik feladatnál (kép-cím párok alkotása) a válaszok elemzése során a következő eredményre jutottam. Előfeltevésemet részben igazolta a kapott eredmény, miszerint az idősebbek több hibátlan megoldást adnak, a nyolcadikos fiúk eredménye mégis elmarad az ötödikes lányokétól. Ennek következtében nemi különbségekre is következtetnem kell, mivel ebben a feladatban a lányok jobban teljesítettek a fiúknál. A nemeket összesítő táblázat szerint a lányoknak egyszerűbben ment a feladat megoldása, ami utalhat a lányok pontosabb megfigyelő- és asszociatív képességére is, vagy korábbi érejükre, aminek következtében nyitottabbá és érzékenyebbé válnak a

problémamegoldásban. A feladat megoldásánál a legnagyobb nehézséget korosztályi különbség nélkül a valóságától eltérő ábrázolásmódú festmények okozták, ahol nehezebben volt felismerhető a kép témája, így a hozzá kapcsolódó címeket is kevésbé tudták megtalálni.

A vizsgálat újabb bizonyítékként szolgál a különböző művészi ábrázolásmódok megértést befolyásoló hatására. Az absztrakt, nonfiguratív képek értelmezése nagyobb kihívást jelent a befogadó számára, nem volt ez másképp a gyerekeknél sem: valaki könnyebben, valaki nehezebben engedi szabadjára a fantáziáját, képzelőerejét. A feladat során kiderült, hogy ez a megállapítás azonban nem csak a képekre, hanem a címekre is igaz: a szimbolikus, kevésbé konkrét címekhez nehézséget okozott a diákoknak a hozzájuk tartozó kép megtalálása. Így megállapítható, hogy a mű és a cím is nélkülözheti az egyértelműséget, melynek hiánya elbizonytalanítja a befogadót a megértésben.

3.4. Dolgozatom célja az volt, hogy összképet adjak a témával kapcsolatban, mind a befogadók, mind az alkotók szemszögéből, ezáltal felhívjam a figyelmet a képzőművészeti címadás szerepére; a gyűjteményelemzésen keresztül vizsgáltam a címeket mint névanyagot tartalmi és formai szempontok szerint; a kérdőíves vizsgálat pedig oktatás-módszertani kérdéseket is érint, melynek eredményei a pedagógiában is hasznosíthatók. Ahogy korábban említettem, ezzel a témával csak említésszinten foglalkoztak mind a hazai, mind az általam ismert nemzetközi szakirodalomban, ezért dolgozatom által egy lépéssel közelebb került a névtudomány is a műalkotások címeinek megismeréséhez, és a benne rejlő további kutatási lehetőségek felismeréséhez.

Ez a dolgozat a képzőművészeti címadáson belül csak a festészeti címanyag vizsgálatára szorítkozott, de a többi művészeti ág címadásának vizsgálata és egymással való összevetése is új összefüggésekre mutatna rá. A történeti áttekintést érdemes lenne más (köz)gyűjtemények címanyagán is elvégezni, valamint nemzetközi viszonylatban is vizsgálni, más országok címadásának vizsgálatán keresztül. A téma nem csak a névtudomány számára tartogat további kutatási lehetőségeket, hanem a nyelvészet egyéb területei, az irodalomtudomány, a művészettörténet számára is, valamint a pedagógiában is kiemelt szerepe lehet a diákok címekkel kapcsolatos készségeinek fejlesztésében a vizuális kultúra és a szövegértés tananyagának keretein belül.

4. Az összefoglaláshoz felhasznált irodalom

- ARNHEIM, RUDOLF 2004. *A vizuális élmény*. Aldus Kiadó, Budapest.
- BANCZEROWSKI, JANUSZ 2009. A cím mint a legkisebb metaszöveg. *Magyar Nyelvőr* 133: 468–472.
- BENKES ZSUZSA 1998. Feladatok a verbális és képi összetevővel rendelkező multimediális szövegek elemzésének előkészítéséhez. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése 2*. Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda. Budapest. 37–38.
- BRENDLER, ANDREA 2004. Kunstwerknahmen. In: BRENDLER, ANDREA – BRENDLER, SILVIO Hrsg., *Namarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*. Baar, Hamburg.
- BUTOR, MICHEL 1986. *A szavak a festészetben*. Corvina Kiadó, Budapest.
- CSANÁLOSI ROLAND 2011. *Angol filmcímek magyarra fordításának kérdései*. Elhangzott: XXI. MANYE Kongresszus, Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja, Szombathely, 2011. augusztus 29–31.
http://www.kodolanyi.hu/manye/2011_szombathely/kotet/35_csanalosi.pdf (2014.09.09.)
- EŐRY VILMA 1989. A cím mint tulajdonnév. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk. *Névtudomány és művelődéstörténet*. MNyTK. 183. Zalaegerszeg város kiadása, Zalaegerszeg. 373–376.
- CS. JÓNÁS ERZSÉBET 2002. A fordításból töltekező anyanyelv. A filmcímfordítások mint az élő nyelv lenyomatai. In: *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 257–261.
- GÓSY MÁRIA 1999. *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó. Budapest.
- KANDINSZKIJ, VASZILIJ 1987. *A szellemiség a művészetben*. Corvina Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1989. Milyen címen? Címzavakban a sajtónyelvi címadásról. In: BÍRÓ ÁGNES szerk. *Szaknyelvi divatok*. Gondolat Kiadó, Budapest. 101–133.
- KEPES GYÖRGY 1979. *A látás nyelve*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1974. A cím stilisztikája. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN – SZÜTS LÁSZLÓ szerk. *Jelentésan és stilisztika*. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai. NytudÉrt. 83. Akadémiai Kiadó, Budapest. 326–332.
- LACZKÓ MÁRIA 2005. Különböző szövegek megértése a cím alapján. *Iskolakultúra* 4: 37–51.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. De Gruyter Mouton, Berlin.
- G. PAPP KATALIN 2012. Személynevek az irodalmi művek címeiben. *Névtani Értesítő* 34: 68.

- PAPP KORNÉLIA 2002. Címtipológiák komparatív vizsgálata. *Magyar Névtani Dolgozatok* 172. ELTE Magyar Nyelvtudományi Intézet Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- PETŐFI S. JÁNOS 1998. A verbális és képi összetevővel rendelkező multimediális szövegek néhány szemiotikai aspektusa. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése 2.* Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda. Budapest. 31–36.
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA 2002. *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok: bevezetés a statikus 'verbális elem + kép/diagram/...' -típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába.* Iskolakultúra Kiadó. Pécs.
- RICOEUR, PAUL 2006. *Az élő metafora.* Osiris, Budapest.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1965. A címadás nyelvi formái a magyar irodalomban. *Magyar Nyelvőr* 89/2: 174–187.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005. How Does Shanghai Become London in Hungarian? A Case Study of Film Titles in Translation. In: *Eger Journal of English Studies* 5:15–40.

5. A témában eddig megjelent saját publikációk

2013. A címek fordításának elméleti és gyakorlati problémái In: TÓTH SZERGEJ szerk. *Társadalmi változások - nyelvi változások: Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében.* Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó; Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 199–202. (MANYE; 9.)
2014. Az általános iskolások címadási gyakorlatának vizsgálata festményeknek adott címek alapján. *Névtani Értesítő* 36: 149–158.
2015. Címadási motivációk vizsgálata kortárs művészek körében (megjelenés alatt) Elhangzott: *10. Félúton konferencia*, ELTE BTK, 2014. október 9–10. Budapest